

SHAXS IJTIMOYIY-PEDAGOGIK REABILITATSIYASI MOHIYATI VA MAZMUNI

Shodmonova Zilola Bozorovna

Karshi State University, teacher of the department of Pedagogy

Annotation. This article explains that socio-pedagogical rehabilitation is a process, that the rehabilitation process is aimed at the formation and development of individual, social characteristics that increase the ability of adolescents to withstand the negative impact of external factors and level the possible development of socially destructive forms of behavior.

Key words: social, pedagogy, rehabilitation, adolescent, negative, behavior, personality.

Аннотация. В данной статье объясняется, что социально-педагогическая реабилитация – это процесс, что реабилитационный процесс направлен на формирование и развитие индивидуальных, социальных особенностей, повышающих способность подростков противостоять негативному воздействию внешних факторов и нивелирующих возможное развитие социально деструктивных формы поведения.

Ключевые слова: социальная, педагогика, реабилитация, подросток, негатив, поведение, личность.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiya jarayon ekanligi, rehabilitatsiya jarayoni o'spirinlarda tashqi omillarning salbiy ta'siriga qarshi turish qobiliyatini oshiradigan va xulq-atvorning ijtimoiy buzg'unchi shakllarining ehtimoliy rivojlanishini tenglashtiradigan individual, ijtimoiy xususiyatlarni shakllantirish va rivojlantirishga yo'nalganligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy, pedagogika, rehabilitatsiya, o'spirin, salbiy, xulq-atvor, individual.

Reabilitatsiya bizning davrimizning pedagogik hodisasi sifatida so'nggi yillarda jamiyatning hayotiy faoliyati jismoniy yoki ijtimoiy cheklovlar bilan bog'liq bo'lgan odamlarga munosabatida sezilarli o'zgarishlar yuz berganligi bilan bog'liq.

Rivojlanish me'yorlarini an'anaviy tushunishga to'g'ri kelmaydigan shaxsni rad etish va ajratishdan jahon hamjamiyati uning ijtimoiy, madaniy va ma'naviy hayotda to'laqonli ishtirok etish huquqini tan olishga o'tmoqda.

Pedagogika fani va amaliyoti nuqtai nazaridan hal etish insonni cheklanganligiga qaramay, yagona ta'lim makoniga, umumiy ta'lim, ijtimoiy ta'lim, shaxsni maqsadli rivojlantirish jarayonlariga kiritishni taqozo etadi. Shu munosabat bilan rehabilitatsiyaning yangi pedagogik ma'nolarini ilmiy tushuntirish muammosi dolzarb bo'lib, nazariya muammosi hisoblanadi.

«Reabilitatsiya» atamasi (lotincha habilis — «qobiliyat», rehabilitation — «qobiliyatlarni tiklash» so'zlaridan olingan) ikki ma'noli so'z bo'lib, tibbiy, huquqiy, psixologik, pedagogik, kundalik, ijtimoiy va boshqa ma'nolarda qo'llaniladi. Birinchi marta «reabilitatsiya» tushunchasi, olimlar orasida keng tarqalgan fikrga ko'ra, Frans Iosif fon Bus tomonidan «Kambag'allarga umumiy g'amxo'rlik qilish tizimi» kitobida ishlatilgan, bu atamaning ma'nosi xayriya bilan bog'liq holda talqin etilgan [1].

«Reabilitatsiya» tushunchasining kelib chiqishi tibbiyotda yotadi va u salomatlikni mustahkamlash mazmuni bilan bog'liq. Keyinchalik bu atama huquq, iqtisod, psixologiya, pedagogika va boshqa fanlarda kengayib borayotgan ma'noga ega bo'ldi.

Hozirgi vaqtda rehabilitatsiya fanlararo yondashuvga muvofiq, reabilitatorning ijtimoiy hayotining faolligini, funkcionalligini oshirishga, shu jumladan ijtimoiy-

iqtisodiy reabilitatsiya chora-tadbirlarini amalga oshirishga qaratilgan jamiyat va shaxs o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning alohida o'zaro bog'liq jarayoni sifatida ko'rib chiqiladi, huquqiy, psixologik, pedagogik va tibbiy xarakterga ega.

Rus pedagogikasida reabilitatsiyaning pedagogik jihati 1920-yillarda rivojlana boshladi. XX asrning o'qituvchi-innovatorlari A.S.Makarenko, S.G.Shatskiy maqsadli ravishda bolalarni reabilitatsiya qilish bilan shug'ullanmadi, ammo ularning o'qitish amaliyoti reabilitatsion xarakteriga ega edi. Nashr qilingan ishlarda o'qituvchilar ko'cha bolalari, deviant xulq-atvorning turli shakllariga ega bo'lgan yetim bolalarni normal ijtimoiy hayot sharoitlariga qaytarish va zamonaviy ma'noda - reabilitatsiya qilish, ya'ni ularning ijtimoiy mavqeini, ijtimoiy faolligini tiklash mumkinligini ta'kidladilar.

Pedagogik reabilitatsiyaning mohiyatini umumiy ilmiy pedagogik kategoriya sifatida tushunish Z.I.Lavrentiyev tadqiqotlari bilan bog'liq. Olim bu kontseptsiyani ta'lim, tarbiya, ma'naviy-axloqiy rivojlanish, shuningdek, bolaning ijtimoiy rivojlanishini o'z ichiga olgan yaxlit dinamik jarayon sifatida belgilaydi. Muallifning fikricha, bu yo'nalishdagi reabilitatsiya jarayoni nogiron o'smirning "o'zgalik" holatida to'liq hayotga qaytish qobiliyatini tiklashi mumkin bo'ladi. Reabilitatsiya fenomeni nuqsonni emas, balki inson rivojlanishini tiklashdan iborat - bu bolaning o'zini boshqa odamlar bilan o'zaro munosabati va o'zaro munosabatida anglashiga yordam beradigan sifat o'zgarishidir. «Nogironligi bo'lgan shaxs» atamasining keng ma'nosi alohida qiziqish uyg'otadi, bu jismoniy, psixologik, ijtimoiy, madaniy va ma'naviy holatning o'ziga xos xususiyatlarini anglatadi, bu esa o'z hayotidagi vaziyatlarni yengish qobiliyatining doimiy ravishda buzilishiga olib keladi [2].

Ushbu fikr-mulohazalardan kelib chiqadigan bo'lsak, «ijtimoiy reabilitatsiya» tushunchasini o'rganishimiz lozim.

N. M.Medvedyev, A.M.Mingazova, E.I.Xolostova, A.B.Chistova va boshqalar bolaning salbiy ta'sirlarni bartaraf etish qobiliyatini shakllantirish, o'ziga nisbatan hurmatli munosabatni, mustaqillikni rivojlantirish, o'zgaruvchan muhitda yashashga tayyorlikni rivojlantirish, ijtimoiy aloqalar va munosabatlarni tiklash, reabilitatsiya kanallari nuqtai nazaridan tadqiq etganlar.

Zamonaviy o'qituvchilar ijtimoiy reabilitatsiyani bolaning deviant xulq-atvori natijasida vaqtincha yoki butunlay yo'qolgan ijtimoiy aloqalarini tiklash bilan bog'laydilar: noqonuniy xatti-harakatlar, sargardonlik, tajovuzkor xatti-harakatlar, spirtli ichimliklar, giyohvand moddalarni iste'mol qilish, erta jinsiy aloqa, maktabda to'liq muvaffaqiyatsizlik va boshqalar. Shu munosabat bilan N. M.Medvedyevning ijtimoiy reabilitatsiya jarayoni ijtimoiy moslashuv faoliyati, zarur ijtimoiy-maishiy sharoitlarni yaratish, qadriyat yo'nalishlarini shakllantirish sifatida belgilanadi [3].

Demak, ijtimoiy reabilitatsiya deganda shaxsning ijtimoiy va oilaviy muhitda mustaqillikni tiklash jarayonida mustaqil yashashi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish jarayoni tushuniladi. Ushbu yo'nalishdagi reabilitatsiya jarayoni bolaning hayotida sodir bo'layotgan voqealarga munosib munosabatda bo'lishiga yordam beradi.

Ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya atamasi ilmiy tadqiqotlarda quyidagicha tavsiflanadi:

- bola shaxsining qiymat-semantik sohasini o'zgartirishga, uning ijtimoiy mavqeini, shuningdek, jismoniy, aqliy va axloqiy salomatligini tiklashga qaratilgan jarayon (N.V. Antakova, M.V. Ivanova, M.E. Paatova, I.Yu. Tarxanova va boshqalar);

- bolalarning ijtimoiy rollarni, jamiyatdagi xulq-atvor qoidalarini, ularning ijtimoiy foydali hayotga qaytishiga hissa qo'shadigan kasbiy, tibbiy, psixologik, pedagogik va ijtimoiy xarakterdagi chora-tadbirlar majmui (S.N.Dubinina, E.A.Obuxova, E. Ya Tishchenko va boshqalar);

- ichki resurslarni aniqlash, buzilgan psixofizik, ijtimoiy funksiyalarni tiklash, tuzatish yoki kompensatsiya qilish bo'yicha chora-tadbirlar tizimi; bartaraf etish,

noqulay omillar ta'sirini zaiflashtirish (T.I.Zubkova, E.A.Mavrina, I.S.Makariyev va boshqalar) [4].

Zamonaviy ilmiy-pedagogik voqelikda ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya maqsadli auditoriyaning o'ziga xosligi va kompleks yondashuvga asoslangan faoliyat mazmuni bilan ajralib turadigan murakkab ijtimoiy hodisadir, shu jumladan pedagogik, psixologik, ijtimoiy ish shakllari va usullaridan iborat.

O'rnatilgan ilmiy nuqtai nazar - ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiyani bolani jamiyatdagi faol hayotga va ijtimoiy foydali mehnatga qaytarishga qaratilgan jarayon sifatida ta'riflashdan iborat. Shuni alohida ta'kidlash muhimki, ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya ob'ektlari ma'lum sabablarga ko'ra o'zlarining ijtimoiy faolligiga hissa qo'shadigan ko'nikmalarini yo'qotgan bolalardir. Shu munosabat bilan fanda ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya bolani ijtimoiy, huquqiy, madaniy, milliy va umuminsoniy qadriyatlarini o'z ichiga olgan zamonaviy qadriyatlar tizimiga maqsadli ijtimoiy-pedagogik moslashtirish jarayoni sifatida qarash mavjud.

Ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiyani bolalarga jamiyat bilan munosabatlarni o'rnatishga, jamiyatda bolaning mavqeini shakllantirishga yordam beradigan pedagogik tadbirlar majmuasi sifatida ko'rib chiqish g'oyalari mavjud.

Ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiyaning mohiyatini aniqlash ichki va tashqi omillar nuqtai nazaridan amalga oshiriladi. Ichki omillar nuqtai nazaridan tushunish bolaning mavjud ichki resurslarini aniqlashga, buzilgan psixofizik va ijtimoiy funksiyalarni, jamiyatdagi mavqeini tiklash, tuzatish, faol ijtimoiy yo'naltirilganligini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni qo'llash bo'yicha pedagogik jarayonni tashkil qilishni nazarda tutadi. Ya'ni, hayotiy pozitsiya va ijtimoiy tajribani shakllantirishga yordam berish, qiyin hayotiy vaziyatlarni hal qilishda yordam berishga qodir munosabatlar.

Ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya muammosi bo'yicha olib borilgan pedagogik tadqiqotlarni tahlil qilib, ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya muhim ta'lim-tarbiyaviy jarayon ekanligi to'g'risida tushunchalarga ega bo'ldik. Shu nuqtai nazardan tushunish, birlik va o'zaro aloqadorlikdagi pedagogik, ijtimoiy ta'sirlarning maqsadga muvofiqligini, yaxlitligini ta'minlaydi, barcha reabilitatsiya subyektlarining hamkorligini shakllantiradi, bu esa ish natijalariga sifat jihatidan ta'sir qiladi. Ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiyani natija sifatida ko'rib chiqish ham jarayonning mohiyatini tushunishimiz uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya jarayoni o'spirinlarda tashqi omillarning salbiy ta'siriga qarshi turish qobiliyatini oshiradigan va xulq-atvorning ijtimoiy buzg'unchi shakllarining ehtimoliy rivojlanishini tenglashtiradigan individual, ijtimoiy xususiyatlarni shakllantirish va rivojlantirishga yo'naltirilishi kerak.

Obyektga yo'naltirilganlik nuqtai nazaridan ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiyani ko'rib chiqishga o'tamiz. Ilmiy psixologik-pedagogik adabiyotlarda deviant xulq-atvori bo'lgan bolalar, qarovsiz bolalar, yetim bolalar, «xavf guruhlari»ga kiruvchi shaxslarni ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya qilish masalalarini ko'rib chiqishga alohida e'tibor beriladi [5].

Deviant xulq-atvori ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya qilish - bu sog'lig'i, aqliy farovonligi, xatti-harakatlarining yo'nalishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan o'zaro bog'liq bo'lgan tadbirlar majmuasi asosida buzilgan ijtimoiy aloqalarni tiklashga qaratilgan o'qitish va tarbiyalash jarayoni. va munosabatlarni o'rnatish. Xulq-atvori buzilgan bolalarni reabilitatsiya qilish ularni jismoniy, aqliy va axloqiy salomatlikni tiklash jarayoniga qo'shishni, shuningdek, uning xatti-harakatlariga biologik va ijtimoiy omillar ta'siri ostida bolaning ijtimoiylashuvi mexanizmlarini yangilashni o'z ichiga oladi. Qarovsiz qolgan bolalarni reabilitatsiya qilish jarayoni ularni faol ijtimoiy sub'ekt maqomiga qaytarishga, ijtimoiy me'yorlarga zid bo'lmagan shaxsiy fazilatlarini, hayotdagi faol pozitsiyani, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini, jamiyatda ijtimoiy maqbul xatti-harakatlar qoidalarini rivojlantirishga qaratilgan. ta'limga qiziqish. Ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya jarayonida etim bolaning

ijtimoiy mavqeini tiklash shaxs ichidagi ziddiyatni bartaraf etish (biologik ona bilan buzilgan munosabatlarga asoslangan), ijtimoiy (asrab oluvchi) ona bilan ishonchli munosabatlarni rivojlantirish orqali amalga oshiriladi. Xavf ostida bo'lgan bolalarni reabilitatsiya qilish reabilitatorga bolaning huquqiy layoqatini, uning shaxsiy faoliyatini tiklashga va uning imkoniyatlarini yangilashga qodir bo'lgan bunday pedagogik ta'sirlar orqali amalga oshiriladi [6].

Xavf ostidagi bolalarni ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya qilish muammosini o'rganish darajasi juda cheklangan miqdordagi fundamental tadqiqotlar bilan tavsiflanadi. Fikrimizcha, ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya turli xil texnologiyalar, usullar va ish shakllaridan foydalangan holda pedagogik, psixologik, ijtimoiy ta'sirlar majmuasini o'z ichiga olgan jarayondir. Qo'llaniladigan vositalarning xilma-xilligi bolaning reabilitatsiya ehtiyojlarini qondirishi va shu bilan ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya jarayonining samaradorligini oshirishi mumkin.

Xulosa. Pedagogik tahlillar natijasida xulosalsh mumkinki, ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya - bu reabilitatsiyaning barcha subyektlarining maqsadli, o'zaro bog'liq bo'lgan pedagogik va ijtimoiy ta'sirining yaxlit jarayoni bo'lib, o'smirning noto'g'ri adaptatsiyaning ijtimoiy xavf omillari ta'siriga qarshi turish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan ichki resurslarni yangilashga qaratilgan.

Zamonaviy pedagogika fanida ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya muammosini ishlab chiqish yanada rivojlantirishni talab qiladi, chunki konseptsyani tushinishda birlik yo'q. Bolalarni ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya qilish jarayonining mohiyatini aniqlashning ilmiy yangiligi shundaki, u o'zining obyektga yo'naltirilganligini kengaytiradi, moslashuvning ijtimoiy xavf omillarini bartaraf etishda bolaning o'z resurslarini faollashtirishni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. – М., 2009.

2. Алексеечева Н.Н. Формы и методы социально-психологической и педагогической помощи детям и подросткам. // Территориальные социальные службы: теория и практика функционирования. – М., 2008.

3. Кевля Ф. И. Социально-педагогическая поддержка семей и детей группы риска. // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. М., 2006.

4. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: М., 2009.

5. Мигелева П.М. Содержание и методы работы социального педагога. // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. М., 2008.

6. Мирсагатова М.Н. Специализированные социально-реабилитационные учреждения для несовершеннолетних. // Территориальные социальные службы: теория и практика функционирования. – М., 2008.